

ESSAY

453

Heeft het klimaat nood aan consensus?

Pleidooi voor een politiek van het denkbare

Gert Goeminne

ABSTRACT: Does the climate need consensus?
Towards a politics of the imaginable.

In this essay, I argue that the alleged failure of the Copenhagen climate summit in December 2009, rather than labelling it as the collapse of climate politics, should be embraced as an essential political fact. Admittedly, Copenhagen was a failure, albeit of a populist consensual policy practice that invokes an apocalyptic doomsday scenario to make everybody toe the line of the neo-liberalism. In my view, consensus-driven UN policy is running into its own limits as was clearly illustrated at the latest climate summit in Cancun (December 2010) where the blame was pinned on Bolivia for its fierce resistance against a weak agreement. The time has come to revive the climate and, by extension, the environment as a matter of genuine political concern, open to struggle and contestation, in this way constituting an essential component of social change.

KEYWORDS: UN climate policy, constructivism, politics of the imaginable, politics of science, post-politics, matter of concern

1. Proloog: Apocalypse Now?

‘Kopenhagen of de Apocalyps’, zo zou men de teneur kunnen omschrijven die heerste in de aanloop naar de VN-klimaat-top in Kopenhagen eind 2009. Zoals het werd voorgesteld door de meeste klimaat-activisten was het ook een uitgemaakte zaak: in Kopenhagen zou het klimaatdebat en daarmee ook het lot van de mens-

heid beslecht worden. Zo titelde Peter Tom Jones, een van de meest prominente klimaatpublicisten in Vlaanderen, in mei 2009 in een opiniestuk in *De Morgen*: “Dit jaar wordt de klimaatoorlog gewonnen of verloren”. De wetenschappers van het door de VN gemandateerde IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) zijn overigens duidelijk op dit punt. Een verdere toename van CO₂ in de atmosfeer heeft catastrofale gevolgen en om die te

vermijden is er binnen de 10 jaar een wereldwijde daling van de CO₂-uitstoot nodig. Wilden we dus niet in een doemscenario belanden, dan was een wettelijk bindend akkoord waarin de noodzakelijke emissiereducties werden vastgelegd, de enig mogelijke uitkomst van de klimaatonderhandelingen. Het mag dan ook geen verrassing heten dat Kopenhagen door de meeste waarnemers is voorgesteld als een politiek fiasco, waarbij nu eens de rijke en dan weer de arme landen verantwoordelijk werden gesteld voor de teleurstellende afloop: het enige resultaat was een zwak en informeel akkoord dat de wetenschappelijke argumentatie voor de noodzakelijke beperking van de opwarming tot 2°C erkent maar dat de landen geen verplichtingen oplegt om de uitstoot dienovereenkomstig terug te dringen. Er lijkt dus maar één conclusie mogelijk: de klimaatpolitiek heeft gefaald en ons laatste uur nadert. Of toch niet?

Wel, het hangt er maar van af wat verstaan wordt onder 'klimaatpolitiek'. Hierna wil ik immers duidelijk maken dat de klimaatpolitiek, zoals die gestalte krijgt binnen de verweven institutionele en wetenschappelijke contouren van het VN-klimaatverdrag, weinig van doen heeft met een daadwerkelijk politiek debat over de toekomst van onze samenleving. Doorheen mijn argumentatie zal duidelijk worden gemaakt dat het hier veeleer een technocratisch-consensuele variant betreft waarbij het doemscenario van een opwarmend klimaat wordt ingeroepen om iedereen in de pas van een geliberaliseerde markteconomie te laten lopen.

In wat volgt doe ik een voorzichtige poging om het begrip 'klimaatpolitiek'

een nieuwe invulling te geven die de ultieme politieke vraag naar het goede leven centraal stelt en die daarbij aandacht heeft voor de diepe verwevenheid met wetenschap en technologie die onze moderne maatschappij kenmerkt. In drie opeenvolgende stappen zal hiertoe een constructivistische benadering van (klimaat)wetenschap verbonden worden met een antagonistische conceptualisering van het politieke, om zo te komen tot een hernieuwd begrip van wat milieupolitiek zou kunnen zijn. Een wezenlijk kenmerk van het politieke begrip dat ik zal ontwikkelen is de aanwezigheid van een tegensprekelijk debat over wat van belang is en wat niet. De noodzaak van zo een debat zal ik ultiem funderen in het idee dat elke constructie, ook een wetenschappelijke, gekenmerkt wordt door insluiting en uitsluiting. Ik wil evenwel eerst mijn kritiek op de benadering van rationele besluitvorming zoals die aangehangen wordt binnen het VN-klimaatbeleid wat verder uitwerken.

2. Rationele besluitvorming of de perfide alliantie tussen wetenschap en neoliberal milieubeleid

Het centrale punt in mijn kritiek op het gangbare klimaat- en milieubeleid dient gezocht te worden in de perfide rol die wetenschap heden ten dage speelt in milieukwesties. Ik gebruik het woord perfide omdat ik zal betogen dat in de mate dat wetenschap de bekommernis om het milieu een stem geeft, die meteen ook poli-

tiek monddood gemaakt wordt binnen de heersende neoliberale context. Hierbij begrijp ik neoliberalisme heel breed als het blinde geloof in de heilzame werking van de vrije markt zoals dat recent door Hans Achterhuis – in zijn boek *De Utopie van de Vrije Markt* – is ontmaskerd als gebaseerd op een utopisch denken.

In onze westerse technologisch-wetenschappelijke cultuur worden maatschappelijke kwesties, in het bijzonder milieukwesties, de politieke arena binnengeleid door de wetenschappen. Milieuproblemen, niet zelden veroorzaakt door de producten van wetenschap en technologie, worden stevast geformuleerd in wetenschappelijke termen (CO₂-concentraties, stralingsintensiteiten, ...), waarop onvermijdelijk een speurtocht wordt ingezet naar technologisch-wetenschappelijk gekaderde oplossingen (CO₂-heffing, dosismieten, groene technologie, ...). Of het nu om klimaatverandering, fijn stof of radioactiviteit gaat, de oplossing wordt gezocht in steeds meer wetenschap. Het meest in het oog springende gevolg hiervan is een publiek debat dat overheerst wordt door hoogoplaaiende controverses tussen zogenaamde ‘believers’ en ‘non-believers’ omtrent de geldigheid en objectiviteit van *wetenschappelijke antwoorden*. Wat mij daarin echter vooral opvalt is dat deze eendimensionale discussie de *wetenschappelijke vragen* ongemoeid laat: de wijze waarop de wetenschap milieuproblemen in kaart brengt en dus bespreekbaar maakt wordt niet in vraag gesteld.

Zo wordt ook het denken over mogelijke oplossingen voor het klimaatprobleem – ongemerkt als het ware – voorgekauwd door de manier waarop het klimaat tot

spreken wordt gebracht door de klimaatwetenschap. Aangesteld als een soort tussenpersoon die de vertaalslag moet maken van wetenschap naar beleid, probeert het IPCC inmiddels al meer dan 15 jaar de klimaatkwestie te kaderen als een wetenschappelijk probleem.¹ Op grond van zijn scenarioberekeningen, waarin de hoofdrol is weggelegd voor CO₂, is een consensus gecreëerd over de precare toestand van het milieu en over het feit dat die kan leiden tot het vroegtijdige einde van de beschaving zoals wij die kennen. Op die manier wordt de klimaatkwestie, die bovenal toch een politieke kwestie is die de vraag stelt hoe we onze maatschappij beter kunnen organiseren, gereduceerd tot een strijd tegen CO₂-emissies en wordt het menselijke doen en laten niet langer afgewogen aan de vraag naar het goede leven, maar aan de vraag naar hoeveel CO₂ daarbij wordt uitgestoten.

Het is op dit punt dat we ook een haast natuurlijke alliantie zien ontstaan tussen het wetenschappelijke perspectief dat enkel oog heeft voor wat kwantificeerbaar is en een liberaal discours dat zich daar op ent: wat kwantificeerbaar is kan vermarkt worden. En intussen is de CO₂-markt al lang een realiteit. In plaats van de heersende sociaaleconomische orde in vraag te stellen door het bedenken en formuleren van alternatieven, binden we collectief de strijd aan met CO₂ binnen het bestaande neoliberale model. In een recent artikel trekt politiek geograaf Erik Swyngedouw een gelijkaardige conclusie wanneer hij zegt dat “de door niemand (met uitzondering van een klein aantal onorthodoxe wetenschappers) in twijfel getrokken feitelijke kwesties (‘matters

of fact') zonder gepaste politieke tussenkomst worden vertaald in kwesties van belang ('matters of concern'). In de volgende paragraaf ga ik dieper in op het (vermeende) onderscheid tussen feitelijke kwesties en kwesties van belang. Voorlopig wil ik evenwel vooral benadrukken dat de apocalyptische klimaatscenario's die herhaaldelijk worden ingeroepen om de noodzakelijkheid aan CO₂-reductie te benadrukken een verlamdend effect hebben op het politieke debat: de vraag welke samenleving we willen wordt teruggebracht tot de vraag welke koolstofarme economie ('low carbon economy') we willen, want kennelijk staat buiten kijf dat het een (vrije) markteconomie moet zijn.

Aldus blijft er van een politiek debat tussen alternatieve maatschappijvisies niet meer over dan een technocratisch gereguleerde exercitie in consensus waarbij iedereen in de neoliberale pas moet lopen, wil hij de ondergang van de wereld niet op zijn geweten hebben. De enige meningsverschillen die nog geduld worden beperken zich tot welke technologieën en marktmechanismen moeten worden ingezet en deze worden typisch beslecht door een afweging van economische belangen en technologische risico's. Enkel binnen een dergelijke technocratische logica kan het volgens mij bestaan dat een technologie als CO₂-afvang en -opslag naar voren wordt geschoven als een ernstig alternatief om onze planeet te redden. De herleving van de nucleaire optie is gebaseerd op eenzelfde redenering: kernsplitsing stilt onze honger naar energie en is CO₂-neutraal, dus wat is het probleem? Kennelijk staat niemand stil bij de vraag welke betere samenleving wel gepaard mag gaan

met dergelijke technologische keuzes. En zo gebeurt het ook dat de ontwikkeling en promotie van de elektrische auto in brede kring wordt omarmd als een van de speerpunten van het klimaatbeleid. Innovatie is dan ook het nieuwe credo, want cynisch genoeg staat innovatie, ingebed in een marktlogica van competitiviteit, uiteindelijk voor de manier waarop we verder kunnen doen zoals we bezig zijn: produceren en consumeren om de economische groei op peil te houden. Het ontwikkelen van een engagerende toekomstvisie waarin – ik zeg maar wat – de auto zijn bestaansreden heeft verloren, maakt duidelijk geen deel uit van het soort innovatie dat we nodig hebben.

'Rationele besluitvorming' is de nu veelgebruikte term om aan te duiden hoe de gewenste relatie tussen wetenschap en beleid gedacht wordt binnen het hierboven geschetste beeld van liberaal klimaatbeleid. Binnen dit beeld wordt wetenschappelijke kennis gezien als een neutrale representatie van de werkelijkheid en bron van universele criteria voor de duurzaamheid van onze leefwereld. Als we wat dieper graven in deze verwetenschappelijking van het milieubeleid, stuiten we onvermijdelijk op de fundamentele van het westerse wereldbeeld waarin objectiviteit en subjectiviteit geacht worden wederzijds uitsluitbaar te zijn. Aan de ene kant bevindt zich de objectiviteit, datgene waarnaar de wetenschap streeft, het rijk waar de universele waarheid zich bevindt. Aan de andere kant is er de subjectiviteit, het gebied van louter persoonlijke meningen (voorkeuren, waarden, interesses) dat nooit betrouwbare kennis kan produceren. Het is deze strikte ontologische opdeling

in een natuurlijke sfeer van niet-menselijke objecten en een sociale sfeer van menselijke subjecten met zijn bijbehorende epistemologie van feiten en waarden die de Franse socioloog Bruno Latour heeft aangeduid met de term 'Moderne Constitutie'. In onze hedendaagse cultuur worden zogenaamde 'harde' wetenschappelijke feiten en technologische instrumenten stelselmatig gescheiden van 'zachte' waarden, keuzes en verantwoordelijkheden. In een dergelijke dualistische wereld van feiten en waarden kan de klassieke politieke representatie van mensen alleen maar verschijnen als een particulier en 'subjectief' proces vergeleken bij de autoritaire status die wetenschappers genieten wanneer ze universele, 'objectieve' uitspraken doen over niet-menselijke kwesties. Als direct gevolg hiervan worden politieke oordelen in toenemende mate onderworpen aan de ondubbelzinnigheid van wetenschappelijke uitspraken en efficiëntie van technologische ontwikkelingen. Uiteindelijk komt het ideaal van rationele besluitvorming neer op een ideaal van onverantwoordelijkheid: de wetenschap aborteert het politieke debat en ontslaat de politiek daarbij van haar verantwoordelijkheid om keuzes te maken. De enige beslissingsruimte die de klassieke representatieve politiek rest wordt bepaald door de eventuele mate van onzekerheid binnen de actuele stand van zaken in wetenschap en technologie en de economische belangen die daarmee gepaard gaan: het is aan de politiek om een consensus te bereiken over de vraag welke risico's aanvaardbaar zijn. Politiek wordt risicomangement.

Om de ware – en, zoals ik zal betoegen, werkelijk politieke – aard van een

dergelijk consensusbeleid te onderkennen, is het belangrijk te beseffen dat de keuze voor rationele besluitvorming allesbehalve neutraal en vanzelfsprekend is, ook al wordt ze wel zo voorgesteld. Dit laat zich – misschien verrassend – heel duidelijk aflezen aan de onveranderlijk heftige reacties die worden uitgelokt door gevallen van zogenaamd klimaatnegationisme. Hoezeer de argumenten van het overgrote deel van de klimaatsceptici ook mogen zijn ingegeven door strategische overwegingen, het is veelzeggend dat hun acties zonder onderscheid worden afgeschilderd als onverantwoord en dat zij zelfs ook worden beschuldigd van misdadigheid en bedreigd met gerechtelijke stappen. Zo schreef Peter Tom Jones in de aanloop naar de klimaatop in Kopenhagen in *De Standaard* dat klimaatontkenning een 'misdad tegen de menselijkheid' is. Op zijn beurt heeft Jean-Pascal van Ypersele, klimaatwetenschapper en ondervoorzitter van het IPCC, in de Belgische pers bij herhaling gezegd dat we er ernstig moeten over nadenken om klimaatsceptici voor de rechtbank te brengen (zo bijvoorbeeld in *De Morgen* van 4 november 2006). Dergelijke openbare veroordelingen, hoe goedbedoeld ze ook mogen zijn, maken duidelijk dat de politiek van het op consensus gerichte klimaatbeleid sterk polariserend en bepaald niet onschuldig is door een wig te drijven tussen degenen die de neoliberale orde onderschrijven en zij die dat niet doen. Aan de basis van deze veronachtzaming van het uitsluitend karakter van het huidige klimaatbeleid ligt een gebrek aan kritische reflectie ten opzichte van de manier waarop de wetenschap milieuproblemen in kaart brengt en bespreekbaar

maakt. Dit tekort aan kritische geest werd nog eens duidelijk geïllustreerd met de uitbraak van het zogenaamde ‘climategate’ schandaal in november 2009. De discussie over het statuut van de klimaatwetenschap die zich in de nasleep ontspon speelde zich immers onveranderlijk af in een eendimensionale discursieve ruimte opgespannen door de begrippen waar en vals. Voorbij een dergelijk welles-nietesgevecht omtrent de *antwoorden* van de wetenschap, wil ik in de volgende paragraaf focussen op de concrete manier waarop de wetenschap, en de klimaatwetenschap in het bijzonder, haar *vragen* vorm geeft. Bruno Latours constructivistische kijk op wetenschap zal hierbij een belangrijke inspiratiebron vormen.

3. Wetenschap herbekeken: wanneer feitelijke kwesties kwesties van belang worden en vice versa

In een eerste stap naar een hernieuwd begrijpen van klimaatpolitiek pleit ik er dus voor om de wetenschapspraktijk zelf aan een nader onderzoek te onderwerpen. In de voorbije decennia heeft een dergelijk praktijkonderzoek een centrale plaats ingenomen in het brede terrein van wetenschap- en technologiestedies, internationaal beter gekend onder het acroniem STS (‘Science and Technology Studies’). Dit heeft er onder andere toe geleid dat het idee van wetenschap als neutrale spiegel van de werkelijkheid onderuit is gehaald en vervangen werd door een op de praktijk geënt beeld van wetenschap als

een door en door menselijke activiteit. Hoogst interessant met het oog op mijn argumentatie hier is het werk van Bruno Latour die, zoals hij het zelf beschrijft in zijn boek *Science in Action*, een toegang heeft gezocht via “het achterpoortje van de wetenschap in wording, niet via de meer pompeuze hoofdingang van de kant-en-klare wetenschap”. Op basis van zijn etnografisch onderzoek dat zich richtte op het werk dat door wetenschappers in laboratoria en in het veld wordt verricht, kwam Latour tot de vaststelling dat ‘feitelijke kwesties’ (‘matters of fact’) altijd ook ‘kwesties van belang’ (‘matters of concern’) zijn. Met deze typisch Latouriaanse uitspraak, gebruikmakend van de rijkdom van de Engelse taal (de Nederlandse vertaling is – zo zal blijken – eerder onbeholpen), heeft Latour het inherent menselijke of, specifieker nog, ‘bezorgde’ (‘concern’) karakter van de wetenschappelijke praktijk expliciet willen thematiseren. Inderdaad, wanneer we wetenschappelijke kennis beschouwen in de context van de totstandkoming ervan, zien we dat ze een bepaalde functie wil vervullen, waarbij de keuze van die functie afhangt van de bezorgdheid van de wetenschapper: wat voor kennis wordt beoogd? Wat dient ze te verklaren en waar moet ze rekening mee houden? Voorbij de notie van representatie en constructie, wil ik hier een beroep doen op de notie van compositie om te appelleren aan het idee dat een feitelijke kwestie niet gegeven is noch vrij wordt gekozen. Begrepen als een kwestie van belang moet een wetenschappelijk feit veel eerder gezien worden als het resultaat van een zorgvuldig compositiewerk dat, in een voortdurende heen-en-weerbeweging tus-

sen vraag- en antwoordformulering, een antwoord tracht te bieden op wat verondersteld wordt de vraag te zijn.

In een recent artikel over klimaatmodellering zit de befaamde Britse socioloog Brian Wynne duidelijk op de lijn van deze compositievisie, wanneer hij argumenteert dat “in de gedisciplineerde wetenschappelijke poging om te begrijpen wat de natuur ons zegt over klimaatverandering, en de menselijke verantwoordelijkheid daarvoor, zitten altijd ondergeschikte maar constitutieve bezorgdheden en engagementen ingebakken”. In zijn laatste boek, *A Vast Machine*, toont de Amerikaanse STS-onderzoeker Paul Edwards overtuigend aan dat wat het betekent om ‘globale klimaatverandering’ te observeren, intrinsiek verweven is met de concrete bezorgdheden die richting hebben gegeven aan de dagelijkse praktijk van klimaatmodelleerders. Zo laat hij zien hoe een doorgedreven bekommernis om homogeniteit een cruciale rol heeft gespeeld in het construeren van betrouwbare kennis over het klimaat uit een immens bestand van disparate meteorologische gegevens door middel van computermmodellering. Meer nog, zo beoogt hij, zonder die bezorgdheid hadden we nooit zoiets gekend als een ‘globaal klimaat’. Eerder was de kritische geograaf David Demeritt van het Londense King’s College al tot de vaststelling gekomen dat een expliciete bekommernis omtrent de mogelijkheden van simulatie en voorspelling een ander essentieel ingrediënt is in de ontstaansgeschiedenis van de klimaatwetenschap. Zo beschrijft hij hoe atmosferische wetenschappers in de jaren 1970 bewust inspeelden op een toenemende publieke bezorgdheid over de menselijk

impact op het milieu – met dien verstande dat men toen vooral bekommerd was om globale afkoeling – om fondsen los te krijgen voor fundamenteel modelleringonderzoek. De enige manier om het antropogene karakter van klimaatverandering aan te tonen bestaat er immers in om te simuleren wat er zou gebeurd zijn, mocht de mens geen broeikasgassen hebben toegevoegd aan de atmosfeer. Klimatologische feiten zoals temperatuurveranderingen en CO₂-concentraties zijn dus ook altijd al kwesties van belang; het zijn de resultaten van een zorgvuldige compositie die beheerst wordt door een bezorgdheid om – onder andere – homogeniteit, simulatie en voorspelling. Voorbij de binnen STS wijdverbreide onderkenning van het niet-neutrale, ambivalente karakter van wetenschap, wil ik hier de constitutieve rol van bezorgdheid in het tot stand komen van wetenschappelijke kennis in de verf zetten. Door klimaatmodellering zoals hierboven geschetst op te vatten als een zorgvuldig compositiewerk, wordt inderdaad gesuggereerd dat concrete bezorgdheden die aan de oorsprong liggen van deze wetenschappelijke discipline, een bepalende rol spelen in de uiteindelijke vorm en inhoud van de kennis die eraan ontspringt.

4. **Het politieke herbekeken: de antagonistische dimensie van feitelijk- wetenschappelijke composities**

In een tweede stap wil ik nu een radicaal politieke interpretatie van de hierboven

geschetste compositionistische wetenschapsvisie suggereren door de constitutionele rol die ze toebedeelt aan bezorgdheid te verbinden met een antagonistische conceptualisering van het politieke. Daarbij zal ik verder bouwen op een fundamentele kritiek die recent is geformuleerd op de gangbare conceptualisering van het politieke binnen het door rationalisme en universalisme geregeerde hedendaagse democratische denken. Met de term ‘post-politiek’ geven politieke denkers zoals Chantal Mouffe en Jaques Rancière uiting aan hun ongenoegen over het onderdrukken van antagonistische noties zoals exclusie, tegenstander en contestatie binnen de politieke sfeer. Hierbij argumenteren ze dat dit politiek herleidt tot een louter instrumenteel concept dat gericht is op de consensuele administratie van milieu, economie en andere domeinen. Tegengesteld aan een dergelijke instrumentele visie argumenteren zij dat het politieke moet begrepen worden als een ontologische dimensie die eigen is aan onze menselijke conditie. In haar boek *Over het Politieke*, stelt Mouffe dat de menselijke maatschappij inderdaad essentieel politiek is omdat, eerst en vooral, “de behoefte aan collectieve identificaties, zelfs in samenlevingen die zeer individualistisch zijn geworden, nooit zal verdwijnen omdat ze constitutioneel is voor de menselijke bestaanswijze” en, ten tweede, omdat we “in het veld van de collectieve identiteiten altijd van doen hebben met de schepping van een ‘wij’ dat alleen maar kan bestaan als onderscheiden van een ‘zij’”.

Op dit punt stel ik voor om deze non-essentialistische thesis uit te breiden van de sociale naar de natuurlijke sfeer, waar-

bij de grens tussen beide komt te vervagen en de Moderne Constitutie dus wordt herroepen. Op basis van mijn compositionistische wetenschapsvisie wil ik immers beargumenteren dat elke constructie van een objectiviteit, zij het een identiteit of een wetenschappelijk feit, relationeel is in de zin dat haar mogelijkheidsvoorwaarde de affirmatie van een exclusie inhoudt. Dit inzicht vormt de kern van mijn betoog: wetenschap, begrepen als een gesitueerd, zorgvuldig compositiewerk, is noodzakelijkerwijs politiek in de zin dat ze een scheiding aanbrengt tussen datgene wat in rekening wordt gebracht en wat niet, of, met andere woorden, tussen de zogenaamde internaliteiten en externaliteiten van een bepaald wetenschappelijk paradigma.

Zo toont de geschiedenis van klimaatmodellering aan dat atmosferische wetenschappers er enkel in geslaagd zijn om de kwestie van klimaatverandering te bevatten door de complexe sociale relaties die de drijvende krachten vormen achter broeikasgasemissies te negeren en zich gericht te focussen op hun universele fysische eigenschappen, dit alles ingegeven vanuit de eerder aangehaalde bezorgdheid om homogeniteit en voorspelbaarheid. Op dit punt wordt het ook duidelijk dat een verschillende interpretatie van de ‘gesitueerdheid van de wetenschap’ – het besef dat wetenschap een menselijke en daardoor noodzakelijk perspectiefgebonden en waardegeladen onderneming is – aan de basis ligt van het onderscheid tussen mijn bewering dat wetenschap politiek is en de binnen STS, en dan vooral de sociaal-constructivistische tak ervan, wijdverbreide onderkenning dat wetenschap

niet-neutraal en ambivalent is. Deze laatste interpretatie verstaat de gesitueerdheid van de wetenschap immers negatief als resulterend in een beperkte, suboptimale kennis van het probleem in kwestie die bovendien in toenemende mate ‘gecontamineerd’ raakt met onzekerheid en subjectieve waarden, naarmate het probleem meer concreet (lees: niet isoleerbaar van zijn omgeving) is. Mijn claim dat wetenschap politiek is, daarentegen, verstaat de gesitueerdheid van de wetenschap positief in de zin dat het perspectief werkelijk constitutief wordt gedacht voor de geconstrueerde kennis en als noodzakelijkerwijs resulterend in een scheiding tussen wat in rekening is gebracht in de uiteindelijke compositie en wat niet.

5. Klimaatpolitiek begrepen als een eindeloos compositiewerk

Door Latours constructivistische visie op de wetenschappelijke praktijk te verbinden met een antagonistische opvatting van het politieke, heb ik getracht de weg vrij te maken voor het gelijktijdig herdenken van de sociale en de natuurlijke sfeer als één politieke orde die samengehouden wordt door de constitutieve rol van bezorgdheid. Wanneer we de vraag ‘Waar moeten we belang aan hechten?’ immers op die manier politiek begrijpen als een vraag die a priori een scheiding aanbrengt, verleggen we de aandacht van een redetwist over feitelijke kwesties in termen van ‘waar’ en ‘vals’ naar een debat over kwesties van belang in termen van met

wie en waarmee rekening moet gehouden worden. Voorbij het wereldbeeld van de Moderne Constitutie met zijn gescheiden sociale en natuurlijke sferen, ontsluit zich op die manier een conceptuele ruimte die het toelaat om het klimaatprobleem als een sociaal-natuurlijke compositie te denken. Waar klimaatverandering, vanuit een natuurwetenschappelijk perspectief, voornamelijk een kwestie is van broeikasgasconcentraties, is het vanuit het geschetste compositieperspectief in potentie evenzeer een kwestie van de machinaties binnen de auto-industrie, de politiek van het Kyoto-protocol, de evoluties in klimaatmodellering, de ongelijke machtsverhouding in noord-zuidhandelsrelaties, de dreigende overstrooming van de Malediven enzovoort.

Zoals ik reeds aangaf, beroept een aanpak van rationele besluitvorming zich op het vermeende universalisme van een feitelijk-wetenschappelijke probleemformulering (in het geval van het klimaat in termen van een atmosferische CO₂-concentratie die gestabiliseerd moet worden) en daarbij richt hij zich onvermijdelijk tot een ongedifferentieerd universeel ‘wij’ om een gevoel van globaal burgerschap te creëren (zoals in: “wij moeten onze CO₂-uitstoot met 90% reduceren”). In de afwezigheid van enige andere overtuigingskracht zijn ‘wij’ echter eerder geneigd om te handelen als passieve toeschouwers dan als actieve participanten in het vormgeven van onze onderling verbonden maar verschillende toekomen. Het compositieperspectief laat nu toe om een fundamenteel hiaat bloot te leggen in een dergelijke aanpak van rationele besluitvorming die erin bestaat

om een wetenschappelijke consensus te vertalen in een politieke consensus. Deze vertaalslag van wetenschap naar beleid is immers gefundeerd op het vermeende universele, niet-uitsluitende karakter van feitelijk-wetenschappelijke kennis. Maar dit druist in tegen het wezenlijke kenmerk van wetenschap dat mijn compositievisie centraal stelt: begrepen als een menselijke, zorgvuldige praktijk, scheidt en verdeelt wetenschap noodzakelijkerwijs. Zo is er vanuit ontwikkelingslanden reeds overtuigend beargumenteerd dat de poging om een globale emissiehandel op touw te zetten die gefundeerd is op de universele feitelijk-wetenschappelijke eigenschappen van broeikasgasemissies (hun zogenaamde 'global warming potential') in wezen de historische oorsprong van die emissies uitwist, waardoor bijvoorbeeld het verschil tussen luxe-emissies en overlevingsemisies aan het politieke debat wordt onttrokken. Het maakt met andere woorden geen verschil of een ton CO₂ nu afkomstig is van het armoedige houtskoolvuurtje waarmee een Tanzaniaanse gemeenschap haar maaltijden bereidt, dan wel de atmosfeer is ingeblazen door een welvarende SUV-eigenaar.

Het is belangrijk in te zien dat in de vertaalslag van wetenschap naar beleid die aan de basis ligt van rationele besluitvorming het zorgvuldige compositiewerk dat nodig is om feitelijk-wetenschappelijke kennis tot stand te brengen verdoezeld wordt. Hierdoor rest er het beleid niets dan het consensuele technocratische management van risico's en onzekerheden. Deze aanpak wordt vanuit bepaalde constructivistische invalshoeken trouwens tot op zekere hoogte verdedigd. Zoals ik eerder

al aangaf, hangen vooral sociaal-constructivisten nog dikwijls vast aan het – op zijn minst asymptotisch bereikbare – ideaal van een waardevrije wetenschap. Vanuit een pragmatisch oogpunt pleiten zij dan ook voor het 'omgaan' met de ongewilde neveneffecten van een gesitueerde, niet-ideale wetenschap. Het ware erfgoed van het constructivistische gedachtegoed bestaat mijns inziens evenwel in het inzicht dat het aankaarten en oplossen van kwesties van belang een politiek proces van compositie behelst, waarbij politiek wordt opgevat als een tegensprekelijk debat over de vraag met wie en waarmee rekening moet worden gehouden. Een dergelijk proces veronderstelt dat betrokkenen openstaan voor alternatieve, andersluitende maatschappijvisies en de compositie daarvan is een van de belangrijkste uitdagingen voor de politiek. Van cruciaal belang hierbij is het inzicht dat een dergelijk compositiewerk een in wezen oneindig proces behelst, omdat uitsluiting en antagonisme er tezelfdertijd de mogelijkhedenvoorwaarden van vormen en de onmogelijkheidsvoorwaarden van de finale realisatie ervan. Een wezenskenmerk van het compositieperspectief is inderdaad dat de compositie nooit compleet is.

Een dergelijk idee van politiek als een oneindig compositiewerk dat zich ent op de fundamentele dialectiek tussen in- en exclusie wordt mijns inziens overtuigend geïllustreerd door de internationale strijd voor milieu- en klimaatrechtvaardigheid. Eerder dan vanuit een wetenschappelijke benadering is deze strijd immers ingegeven vanuit een dagdagelijkse confrontatie met de nefaste effecten van een energie- en grondstoffenverslindend westers ont-

wikkelingspatroon. Een gigantische vleesconsumptie die in stand wordt gehouden door het kaalkappen van het Amazone-woud ter wille van de veevoederindustrie; auto's, al dan niet elektrisch, die alleen maar kunnen blijven rijden omdat niemand zich zorgen maakt over de verwoestende effecten die olie- en uraniumontginning hebben op de lokale bevolking: het zijn maar enkele van de kwesties die niet meetellen in de schijnwerkelijkheid die de verafgode economische modellen ons voorspiegelen. Binnen de contouren van een compositiepolitiek die ik hierboven heb geschetst, kan deze strijd voor milieurechtvaardigheid nu begrepen worden als een werkelijk politieke beweging, in de zin dat ze begrepen kan worden als een collectieve identificatie die zich ent op de externaliteiten van het westerse, neoliberale groeiparadigma. Op deze manier gedacht, opent zich een politieke ruimte waarin het mogelijk is niet-duurzame realiteiten, die als externaliteiten onmogelijk serieus genomen kunnen worden binnen het westerse neoliberale model, bloot te leggen en in vraag te stellen aan de hand van alternatieve maatschappijvisies. Inderdaad, het werkelijk interessante aan deze externaliteiten van het westerse groeiparadigma is dat ze de potentie hebben om de neoliberale grondslagen ervan fundamenteel in vraag te stellen.

De starre en soms dwarse houding die ontwikkelingslanden bij herhaling hebben aangenomen tijdens de klimaatonderhandelingen, zoals meest recent nog geïllustreerd door het halsstarrige verzet van Bolivia tegen een zwak akkoord op de klimaatop in Cancún, begrijp ik vanuit eenzelfde optiek. Mijns inziens moet hun

eis voor strikte, stringente emissiedoelstellingen voor ontwikkelde landen begrepen worden vanuit hun bezorgdheid over de externaliteiten van het westerse ontwikkelingspatroon en over de manier waarop die hun eigen ontwikkeling bedreigen, eerder dan vanuit hun vermeende fascinatie met een koolstofarme economie. Binnen de contouren van een neoliberaal consensusbeleid kan hun politieke eis om rekening te houden met deze externaliteiten binnen een alternatief ontwikkelingspatroon zich niet anders voordoen dan als radicale oppositie. Daarom worden ze geculpabiliseerd als zouden ze met het ondermijnen van de consensus de wereld naar de verdoemenis leiden. In lijn met mijn compositieperspectief stel ik evenwel voor de impasse in de VN-klimaatonderhandelingen te omarmen als een politiek feit. Mede als gevolg van de onwrikbare houding van de ontwikkelingslanden is de verlamme consensuele klimaatpolitiek van de VN die onder dwang van een apocalyptisch CO₂-verhaal wordt opgelegd, in Kopenhagen op zijn eigen grenzen gebotst. De tijd is rijp om het klimaat – en in het verlengde daarvan het milieu – te laten heropleven als een kwestie van daadwerkelijk politiek belang die openstaat voor debat en contestatie tussen alternatieve maatschappijvisies, zodat het op die manier een wezenlijk onderdeel kan vormen van maatschappelijke verandering. Wanneer we klimaatverandering zo begrijpen als een kwestie van belang eerder dan als een feitelijke kwestie, kan ze immers onmogelijk worden vormgegeven in termen van zuiver wetenschappelijke criteria waaraan een koolstofarme economie moet voldoen, en al evenmin worden terugge-

bracht tot louter persoonlijke meningen of voorkeuren. Veeleer houdt de compositie van klimaatverandering als kwestie van belang een tegensprekelijk politiek debat in over de vraag waar onze aandacht en zorg naartoe moeten gaan, en roept zij alles en iedereen op tot het herdenken van onze samenleving.

6. Epiloog: Naar een politiek van het denkbare

Dit brengt me, bij wijze van nabeschouwing, tot mijn reeds herhaaldelijk geformuleerde pleidooi voor een overgang van een 'politiek van het kenbare' naar een 'politiek van het denkbare'. Een politiek van het kenbare, waarvan ik getracht heb aan te tonen dat het VN-klimaatbeleid een paradigmatisch voorbeeld is, is gefundeerd op 'wat gekend kan worden'. Binnen de contouren van een dergelijke politiek worden duurzame toekomsttypisch uitgedacht in termen van technisch-wetenschappelijke parameters zoals CO₂-concentraties. Deze laatste leggen dan de grenzen op waarbinnen het maatschappelijk debat zich kan afspelen, waarbij het debat stilzwijgend gereduceerd wordt tot een discussie over technologische risico's en economische belangen. Binnen een dergelijk beleid van risicomanagement maken de concrete levensvormen en socio-technische praktijken die uiteindelijk gestalte moeten geven aan een duurzame toekomst geen deel uit van het debat.

Een 'politiek van het denkbare' is daarentegen gefundeerd op 'wat gedacht kan worden' en zij heeft haar vertrekpunt in

het uitdenken en bediscussiëren van alternatieve levensvormen en socio-technische praktijken in termen van het goede leven. Ter illustratie van hoe een dergelijke politiek van het denkbare zich zou kunnen onderscheiden van de heersende politiek van het kenbare kom ik nog eens terug op het wijdverbreide enthousiasme rond de ontwikkeling van de elektrische auto in de zogenaamde transitie naar een koolstofarme economie. In deze context wordt de elektrische wagen typisch gepromoot binnen een feitelijk-wetenschappelijk discours rond koolstofefficiëntie; een duidelijk geval van een politiek van het kenbare. Daarbij is het frappant hoe binnen het maatschappelijk debat de nadruk steeds wordt gelegd op datgene wat de elektrische versie voorlopig nog ondergeschikt maakt aan de klassieke benzine- of dieselwagen: een kleiner bereik, beperkter acceleratievermogen en een lagere topsnelheid. Het wegwerken van die verschillen wordt dan ook naar voor geschoven als evidente uitdaging voor een innovatieve, groene economie. Zoals reeds gezegd: innovatie moet blijkbaar vooral meer van hetzelfde brengen. Vanuit een politiek van het denkbare en haar focus op levensvormen en socio-technische praktijken zou diezelfde 'onvolmaakte' elektrische wagen evenwel kunnen worden 'herdacht' binnen een alternatieve rationaliteit waarbij zijn zogenaamde beperkingen worden omgebogen in maatschappelijke zegeningen. Niet alleen zou zijn lagere topsnelheid en acceleratievermogen kunnen worden aangegrepen om een veiliger en minder hectische verkeerssituatie te bewerkstelligen; het beperkte bereik en vermogen van de elektrische wagen zouden daarenboven

de opstap kunnen vormen naar een meer duurzame en aangename levensstijl. Misschien kan het er mensen toe aanzetten om op een andere manier over afstand en tijd te denken en de vermeende noodzaak van een onbeperkte automobilititeit te verwerpen als een last.

Wat dit prille idee, in al zijn onvolkomenheden en ondoordachtheden, ook laat zien is dat mijn notie van een 'politiek van het denkbare' niet hoeft geassocieerd te worden met revolutionaire ideeën of een hang naar het radicaal nieuwe, laat staan met een terugkeer naar een nostalgisch verleden. Wel integendeel. Een politiek van het denkbare neemt haar vertrekpunt in datgene wat reeds is en bepleit, voorbij het criterium van efficiëntie, een herschikking van reeds bestaande elementen binnen een nieuwe compositie. Net zoals bij mijn kritiek op de vermeend neutrale feitelijk-wetenschappelijke formulering van milieuproblemen, is het ook hier van belang dat het onderkennen van ons technologisch-wetenschappelijk geconditioneerd bestaan impliceert dat we aandacht hebben voor de niet-neutrale manieren waarop wetenschap en technologie menselijke praktijken mee vormgeven. Het is enkel door in te zien hoe het menselijk bestaan binnen concrete levensvormen altijd al diepgaand verweven is geweest met wetenschap en technologie en door het uitdenken van alternatieve socio-technische levensvormen, dat we een begin kunnen maken met een politiek van het denkbare die in staat is de vraag naar het goede leven in onze hedendaagse maatschappij op een adequate manier aan de orde te stellen.

Noot

1. In dit verband, en met het oog op mijn verdere betoog, is het interessant om kort de ontstaansgeschiedenis van het IPCC in herinnering te brengen. Het is van belang te weten dat de eerste pogingen om een klimaatbeleid gestalte te geven gebaseerd waren op de rechttoe rechtaan wetenschapsgedreven aanpak die geleid heeft tot de zeer succesvolle Conventie van Wenen over ozon (1985). Deze initiële ad-hoc aanpak faalde echter omdat broeikasgasemissies, nauw verbonden met het gebruik van fossiele brandstoffen, socio-economisch veel 'penetranter' bleken te zijn dan ozonafbrekende substanties. Daar waar fossiele brandstoffen als het ware doordringen tot in de kleinste adertjes van onze economie, vind je ozonafbrekende stoffen slechts terug in een heel beperkt aantal producten en toestellen. Het toenemende besef van deze politiek-economische gevoeligheid van de klimaatkwestie leidde uiteindelijk tot de oprichting van het IPCC dat moest fungeren als een soort bemiddelende instantie tussen wetenschap en beleid: enerzijds diende het IPCC de wetenschappelijke basis te verstevigen door het institutionaliseren van de consensus via internationale participatie, anderzijds was de oprichting van het IPCC in eerste instantie ook expliciet bedoeld om 'tijd te winnen' en de politieke commotie tot bedaren te brengen door onmiddellijke actie uit te stellen.

Bibliografie

- Agrawala, S. (1998). Context and Early Origins of the Intergovernmental Panel on Climate Change. *Climatic Change* 39 (4), 605-620.

- Demeritt, D. (2001). The Construction of Global Warming and the Politics of Science. *Annals of the Association of American Geographers*, 91 (2), 307-337.
- Edwards, P. (2010). *A Vast Machine*. Cambridge (MA) & London: The MIT Press.
- Goeminne, G. (2010). Once Upon a Time I Was a Nuclear Physicist. *Perspectives on Science*, 19 (1), 1-31.
- Goeminne, G. (2011a). Has Science Ever Been Normal? On the Need and Impossibility of a Sustainability Science. *Futures*, 43 (6) (in press).
- Latour, B. (1987). *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers through Society*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Latour, B. (2004). *Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Mouffe, Chantal (2005). *Over het Politieke*. Kampen: Uitgeverij Klement.
- Rancière, J. (1998). *Disagreement*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Swyngedouw, E. (2010). Apocalypse Forever? Post-political Populism and the Spectre of Climate Change. *Theory, Culture & Society*, 27 (2-3), 213-32.
- Wynne, B. (2010). Strange Weather, Again: Climate Science as Political Art. *Theory, Culture & Society*, 27 (2-3), 289-305.